

Om Romernes Coloner, eller Fæstebønder, i den sildigere Reisetid, tildeels efter Savigny; med et Blik paa de ældre romerske Landbosforhold,

af

C. Molbech.

Det er Tilfældet med den historiske Undersøgelse og Behandling af Romernes Landvæsen og Agerbrug, i enhver Litteraturperiode, lige indtil vor Tid, at man overhovedet enten nærmest har holdt sig til Landbruget selv, uden at tage synderligt Hensyn til de agerdyrkende Folkeclassers Tilstand og personlige Forhold i Staten: eller man har indskrænket sig til enkelte Materiers, enkelte Tidsrumms Undersøgelse, nærmest fra Retsvidenskabens, eller dog særdeles fra det retshistoriske Standpunkt. En almindelig Historie af Landvæsenet og af den agrariske Forfatning i den romerske Stat, giennem alle dens Perioder, er et Arbejde, der ligesaavel endnu mangler os, som en almindelig Historie af det nyere Europas Bornefskab og Livvegenfskab. Det er derfor ikke uden betydelig Vanskelighed, at kunne, i den her fornødne Korthed, sige noget fyldestgørende om den agerdyrkende Stand hos Romerne, og dens forskjellige Vilkaar før det Tidsrum, som det sildigere Colonat tilhører; hvilket saaledes endmere maa tiene til at undskylde Manglerne i efterfølgende Linier.

Ville vi gaae tilbage til Republikens ældre Tider, da finde vi romersk Grundelendom af en tredobbelt Natur og Oprindelse. Den var enten Statens, Bymenigheders

nes, eller enkelte Borgeres. Den første udgjorde, fra de allerældste Tider af, den saakaldte ager publicus (der nærmest kan lignedes med det nyere Europas Krongods eller Domainer). Hvorledes i Kongernes og Republikens Perioder de romerske Statsjorder efterhaanden ved Erobringer, ved Arv og Kiøb foregedes — hvorledes de brugtes, skiftedes, formindskedes — hvilke, for Staten farlige Bevægelser, der længere hen reiste sig af en ullig Jordfordeling, af et Misforhold i Formuestilstanden, der især faldt tungt og trykkende paa den i Staden Rom vorende Folkemængde af ringere Stand, m. m. — dette maac vi overhovedet forudsætte som bekendt; og noies med, her i første Række at angive enkelte, vigtigere Træk.

En ældgammel Tradition berettede: at ved Roms tidligste Oprindelse deelttes det occuperede Land i tre lige Parter, hvoraf een skiftedes i Lodder paa to jugera¹⁾ (et Jordmaal, 240 Fod langt, 120 Fod bredt; saaledes omtrent en halv Tonde Land) blandt Borgerne; een Deel henlagdes til Kongen og Substienesten; den tredje til Fællesjord eller Statsjord, der oprindeligen synes at være anvendt allene til Græsning; men siden paa flere Maader udvidedes til store Landstrækninger. Borgerne havde fuld Eiendomsret (dominium) over den dem tildeelte private Jord, (patrimonium) hvis høist indskrænkede Størrelse i en tidlig Periode dog ingen af de romerske Forfattere kalder i Tvivl. Man indseer imidlertid let, at selv den Tids omhyggeligste Dyrkning med Spaden kunde ikke giøre en saa liden Jordlod tilstrækkelig til en Families Underholdning. Der skeete saaledes af og til flere Markuddelinger; ogsaa efterat der, tildeels paa Tribunen *Vicinius Stolos* Forslag, var indrømmet hver enkelt Borger 7 jugera²⁾. Saaledes gif af den

¹⁾ Jvf. *Varro de re rustica* I 10. *Plin. Hist. Nat.* 18. 2.

²⁾ *Columella de re rustica*. l. I. 3. 10. Jvf. *Livius* V. 30.

i Tidens Løb udbiødede ager publicus efterhaanden en meget stor Deel (ikke altid paa lige lovlig Maade) over i privat Besiddelse; i det større og mindre Lodder af Statsjorden anvistes, folgtes, bortfæstedes, først til Patricierne, siden ogsaa til Plebeierne under Forpligtelse af en fast Landskat, der i Almindelighed udgjorde en Tiendedeel af Jordens Grøde, og en Femtedeel af Træfrugt og Viiinhøst. Efterhaanden forsvandt saaledes saagodt som den hele Statsjord af Republikens umiddelbare Besiddelse. Borgerne bleve, mod en aarlig Jordskyld (vectigal), Besiddere (possessores) af ager publicus, med den videste Brugret; imedens Staten beholdt Ovreieendomsret (jus domini) og forbeholdt sig en Ret til at reducere eller tilbagetage Statsjorderne; hvilken dog i Republikens Tid meget sielden uøvedes. Stundom derimod nedfattes endog Landskatten; men Staten forbeholdt sig dog altid i det mindste en ringe aarlig Afgift, som et Slags Lehnskjendelse³⁾.

Allerede tidligt opstode Misforhold i Jordieendommens Størrelse, som med den vorende Folkemængde bleve end mere følelige. De rige Patriciere havde lettest ved at samle uforsholdsmaessigt store Jordbesiddelser. Allerede noget over halvfjerde hundrede Aar efter Statens Stiftelse fandt man det nødvendigt, at indskrænke dem ved Lovforbud; men allerede da var ogsaa Rigdommen hos hiin romerske Grund-Adel saaledes voret, at man gjorde det høieste Maal for Jordbesiddelsen 250 Gange saa stort, som de romerske Borgeres tidligste Jordlodder⁴⁾. De Følger, man havde lovet sig for Almuen af disse

³⁾ Testandi causa publicum agrum esse. Livius lib. 31. c. 13.

⁴⁾ Den første lex agraria af Licinius Stolo (foreslaaet A. U. C. 378, eller 376 før Chr.) bød: at Ingen maatte besidde meer end 500 Jugera (eller, efter et sildigere Tillæg, i det høieste 1000, om han havde 2 Sønder); samt 100 Stykker stort og 500 Stykker smaat Dvæg. Det hører til de mærkelige Træk i de saakaldte Licinianske Loves Historie, at deres Ophavsmand selv blev dømt for deres Overtrædelse (Liv. VII. 16).

i sig selv naturstridige Indskrænkninger, udebleve. Ingen Magt i Verden kan byde over Erhvervelsens og Formuetilstandens frie Udvikling. Republikken var ogsaa i Grunden lidet tiemt med, at en stor Mængde, med Agerbrug ubevante Fattige pludselig bleve Jordelere, for snart igien at stille sig ved den Eiendom, de ikke forstode at bruge. Misforholdet vedvarede og tiltog, tilligemed dets Følger: Rigdom og Odselhed hos Nogle, Armod hos Mængden. Andre endnu skadeligere Følger udviklede sig. I den ældste Tid havde enhver Jordeler dyrket sin lille Eod med egne, med Familiens Hænder. Fordelen af en saadan omhyggelig Dyrkning af smaa Eiendomme, med en Jordbund, der, saaledes som den romerske Campagna, er af vulkansk Oprindelse⁵⁾, have gamle og nyere Forsattere været enige om at antage⁶⁾. Skikken vedblev vel (som man seer af Varro's Bog, I. 7.) hos de Fattige. Hos de større og rige Jordbesiddere maatte man derimod snart gribe til Hjælp af Slaver, undertiden ogsaa af frie Dagelere. (Varro. I. 17.) Endog blot Siernes Fraværelse fra deres Godser (efterhaanden vilde Enhver af de Fornemme og Rige, som kunde det, leve i Rom, eller der have sit rette og længste Hiem) maatte gjøre denne Forandring uundgaaelig. Dermed fulgte snart ogsaa den romerske Agerdyrknings For-

⁵⁾ Jvf. *Dureau de la Malle* Rech. sur l'affaiblissement de la population & des produits de l'Italie, pend. le 7. Siècle de Rome. Mem. de l'Institut. Ac. des Inscr. XII. p. 333. Han anfører et mærkverdigt Sideslykke til den romerske Campagna, i den under Navnet la Limagne bekjendte, ligeledes vulcanske Landstrækning i Auvergne, som næsten ene dyrkes med Spaden, hvor 2500 Mennesker leve paa en Qvadrat lieue, og hvor Jordleien eller Forpagtningsafgiften for en arpent (omtrent en Tønde Land) sædvanligen er henved 100 Francs (henimod 40 Rbd.) aarlig.

⁶⁾ *Virgil*. Georg. II. 412. „Laudato ingentia rura; exiguum colito.“ *Columella*, I. 3. citerer Digteren som Auctoritet; ligesom ogsaa *Plinius*, H. Nat. 18, 6, hvor han priser det som de Gamles Grundsatning: ikke at have for megen Jord; men at pløie bedre og faae mindre.

sommelse og Forsald i Italien, som Columella, og allerede Varro, ligesom sildigere Appian⁷⁾ udtrykkelig omtale, og skildre med levende Farver. Ved Siden af de Mægtiges store, tildeels umaadelige Landeendommers forringede Dykning og aftagende Værd, gif Agerdykningens uheldige Synken i den offentlige Mening. Den Tid var ikke mere, da Roms Helte og Statsmænd fra Værdighedernes og Bedrifternes Glands vendte tilbage til Ploven og deres lille Fædrenejord, eller, da det ei allene var en Skam, at dyrke sin Jord slet eller skodesløst; men en Brøde, hvorfor den Skyldige kunde dømmes i Straf af Censur⁸⁾. Nu tyede de Mægtige og Rige alle til Statsmagtens, det offentlige Livs og den glimrende Gypigheds Centrum i Rom; og de Landeendomme, som man med umættelig Begierlighed søgte at udvide, lod man dyrke, eller Dvæghjordene vogte, ved købte Trælle, der behandlede omtrent som Negerflaverne i Nordamerica. At een af Grundene til, at man foretrak egne Trælle for frie Landboer eller Jordfæstere, har været den, at Grundeierne ved søgte at undgaae den Vyrde, som Værnepligten paalagde de fribaarne Agerdykere: antager den ovenfor anførte franske Værde. Mere sikkert kunne vi være om den Grund, at Trællene, hvis Afkom tillige blev Herrens Eiendom, kunde han have langt lettere, end Leiefolk eller Jordforpagtere. Snart lærte Nødvendighed, at hente det meste Korn, som Rom behøvede, først fra Sicilien, siden fra Egypten, det øvrige romerske Africa, og Sardinien; og den umiddelbare Marsag hertil røbede sig i de store Strækninger af Agerland,

⁷⁾ Jvf. Varro de re rust. lib. II. in præm. Columella de re rust. lib. I. c. 3. (De Mægtige besidde større Eiendomme, end de kunne omride til Hest; "sed proculcandos pecudibus, & vastandos ac populandos feris derelinquunt.") Appianus de bello civ. I. 8. (jvf. Heine opusc. acad. IV. p. 362).

⁸⁾ Agrum male colere, censorium probrum judicabatur. Plin. H. N. XVIII. 3. Jvf. Aul. Gell. IV. 12.

der efterhaanden vare forvandlede til Græsgange. Medens Statens Middelpunkt, den rige Verdensstad, vorede i Glæde og Herlighed, men ogsaa i Stoffet til Indvortes Naadighed og det friske Statslivs og Borgerlivs Fordærvelse — medens hele Italiens Udflugt og Folkets Værme strømmede sammen i Rom, hvor omsider den lade og hungrige Pøbels mykrende Sværm bogstaveligen maatte fødes af de Rige og af Staten⁹⁾, for derved at tilskiope begge en mislig Sikkerhed: astog med hver Generation Italiens Befolkning, og i lige Forhold de fribaarne Jordbelegers Antal; imedens paa den anden Side den Hær af Trælle og Frigivne, hvormed de Rige omgave sig, vorede med den grændseløst stigende Jppthighed. Plinius den ældre klagede i sin Tid over, „at ei allene Italien havde de store Jordbelegdomme ødelagt, men nu var ogsaa Raben kommen til Provindserne¹⁰⁾“; og tilføiede, at 6 Herrer eiede Halvdelen af det romerske Afrika (propria?) i Nero's Tid, da denne Kæiser lod dem henrette. Men et Par hundrede Aar tidligere (A. 104 f. Chr.) havde allerede Almuetribunen Philippus offentlig sagt, at der i hele Romersstaten ikke fandtes 2000 Mennesker med virkelig Grundeieendom. (Cic. de off. II. 13.)

De her omtalte ugunstige Forhold for Landbruget og Middelklassen af romerske Jordbrugere havde vel ikke over hele Italien, eller i alle Provindser udenfor Italien, naaet den samme Grad. Dog var Landbosforsætningen overalt i det

⁹⁾ Jvf. Tac. Annal. V. 45. Appian. de Bello civ. l. c. Korn- og Brød-Uddelingen i Rom var et Sideslykke til Fattig-Tarten i England. Allerede før Cæsars Tid var der 320,000 romerske Borgere (med Koner og Børn altsaa i det mindste over 900,000 Mennesker) som modtog deres Andeel i Korn-Uddelingen. Cæsar reducerede Antallet omtrent til Halvdelen. (Sueton. Cæs. c. 41.)

¹⁰⁾ „Latifundia perdidere Italiam; jam vero & provincias.“ Plin. Hist. Nat. XVIII. c. 6.

Væsentlige det samme; og de italienske Stæder udgjorde, med det omliggende Landskab, særskilte Districter eller Provindser, hvor man havde de samme Arter af Jordbesiddelser, som i Rom's gamle Territorium (Campagnen, *ager romanus*); nemlig den var enten privat Eiendom, (med visse Forrettigheder, efter den saakaldte italiiske Ret) deelt imellem smaa Selveiere og store Jorddrotter; eller den var henlagt til Præsteskabet, eller var Communens Eiendom; følgelig et Slags offentlig Jord (*solum provinciale*) hvis *dominium* hørte til den enkelte Stad. Da imidlertid ogsaa den communale Jordeiendom i Italien og Provindserne maatte udrede Landskatten til Staten, regnedes den ligeledes til Skattejorden (*ager vectigalis*), og tillagdes snart dette Navn, snart lignende Benævnelser¹¹⁾. Vi omtale dette her, uden at gaac videre ind i de egentlige Retsforhold, i Henseende til Stædernes og Provindsernes Jordeiendom; men nærmest med Hensyn til den Omstændighed, at baade Communernes og Præsteskabets Jorder, saavel som i tidligere Tider de mange og vidtstrakte keiserlige Domainer i Romerstaten, sjelden og vanskeligt kunde have umiddelbare Dyrkere; men maatte gaac over til at benyttes under Form af Jorbleie eller Forpagtning (*locatio, conductio*). Denne var af ligesaa forskiellig Art hos Romerne, som hos de nyere europæiske Nationer; i det Jorden undertiden kun leiedes bort paa kortere Tid, eller visse Aar, f. Ex. fem; undertiden ogsaa paa 100 Aar¹²⁾, eller ved et Slags Arvesætte, hvis Rettigheder strakte sig til at kunne sælge, pantsætte, testamenter Jorden; saaledes at man endog hos de gamle Lov-

¹¹⁾ *Solum provinciale*. Gaius II. 7. *Ager vectigalis*. Cicero in Verr. III. 6. Hyginus de limitibus constituendis. p. 198. *prædia provincialia, stipendiaria, tributaria*. Gaius II. 21.

¹²⁾ Jvf. Hyginus, de conditione agror. 205.

kyndige har kaldet i Lov, om en saadan Contract i visse Tilfælde skulde regnes til Kjøb (emptio), eller til Jordleie¹³⁾. En egen Art af Jordforpagtning med Arvesætte hos Romerne i Keisertiden var den saakaldte *Emphyteuse*, (*Emphyteusis*, *jus emphyteuticum*, *jus perpetuum*, m. m.) der synes oprindeligen at være indført paa Keiserens Patrimonialgods, eller Domæner, men dog ogsaa baade paa Communnernes og Præstefabets Gods¹⁴⁾; siden ogsaa paa private Eiendomme¹⁵⁾, og forekommer fra Slutningen af det 3die Aarhundrede e. Chr.¹⁶⁾. Dette Landbosforholds Udvikling og specielle Historie, der i den sidste Tid har været Gienstand for flere særskilte Undersøgelser¹⁷⁾, maa her forbigaaes; og jeg maa nøjes med at bemærke, at dets Natur vel oprindeligen har hvilet paa den Grundsætning, at Ydelse af den eengang bestemte Canon eller Jordskuld sikrede Arvesættets Vedvaren; men at denne Afgift i Tidens Løb har været underkastet Forandringer; og at Forholdet dog altid var et Slags Forpagt-

¹³⁾ Gaius III. 145. jvf. *Alph. Vuy* de orig. & nat. jur. Emphyteutici rom. 1838. p. 64. J. Walter Gesch. des röm. Rechts. 1840. S. 506.

¹⁴⁾ *Alph. Vuy*, l. c. p. 113. Da det græske Ord ἐμφύτευσις (egentlig Indplantning, Indpodning) maa uledes af ἐμφύτεύω, insero, (φύτεύω, planter, saaer) er det vel et usandsynligt, at der ved Benævnelsen oprindeligen og nærmest er taget Hensyn til saadanne, der overtog øde Jorder til Opdyrkelse og Beplantning; hvilket man jævnlig finder om Emphyteuter paa Keiserens Patrimonialgods.

¹⁵⁾ *Vuy*, p. 167. Jvf. Bangs Læreb. i den rom. priv. Ret, II. 210, og de der anførte Lovsteder.

¹⁶⁾ I et Fragm. af Ulpian (d. 228) nævnes blot *jus emphyteuticum* (l. III. §. 4. 5.) Sidligere (mod Enden af 3die Aarh.) omtales dette Retsforhold i en Forordning af Keiserne Diocletian og Maximian. (*A. Vuy*, l. c. p. 102).

¹⁷⁾ Saaledes, foruden i den anførte nyere Monographie, ogsaa i Rothombs "Specimen, juris emphyteutici historiam enarrans." Leodii 1826.

ning, en Contract, som i flere Tilfælde kunde ophæves, f. Ex. ved Mangel paa Opfyldelsen af de Emphyteuten (Arvefæsteren) paaliggende Forpligtelser — hvortil ogsaa hørte den, at Jorden ikke maatte ødes eller forringes ved slet Dyrkning — eller efter fælles Overenskomst; men, som det synes, ikke, efter Arvefæsterens Godtbefindende¹⁸⁾. Ved en Anordning under Keiser Zeno (i anden Halvdeel af det 5te Aarhundrede) blev Retsforholdet endnu næiere bestemt som et saadant, der, naar det engang var grundet ved en skriftlig Contract, i alle dets Punkter ubrødeligt og for bestandigt skulde overholdes.

Emphyteuten kunde saaledes enten være Forpagter paa et vist Tidrum¹⁹⁾, eller med et Slags afhændeligt Arvefæste²⁰⁾, grundet paa en oprindelig skriftlig Contract; men ogsaa i sidste Tilfælde kunde han miste sin Ret til Jorden, naar han enten lod denne forringes ved slet Dyrkning²¹⁾, eller i tre Aar ikke betalte sin Afgift; naar han, uden i to Maaneder at oppebie Grundherrens Samtykke eller Erklæring, om denne vilde benytte sin Forkøbsret, overdrog sin Jord eller

¹⁸⁾ Dette antages i det mindste af endel Retslærde paa Grund af Stedet L. 3. C. Just. (XI. 62) der fastsætter om saadanne Besiddelser (possessiones ex emphyteutico jure), at de ikke kunde opgives af Emphyteuten paa Grund af at de begyndte at forfalde (desertas esse coepisse) men at de for bestandigt skulle forblive hos dem, der have overtaget dem, og hos deres Efterkommere." Jvf. med L. 33. Cod. Theod. (V. 13.) og s. Vuy p. 198.

¹⁹⁾ Vuy. l. c. p. 169. 197. cf. Nov. VII. c. 4. CXX. c. 1. 6.

²⁰⁾ "Jus habet, quod ad dominium accedit, re aliena immobili latissime utendi fruendi, eandem vindicandi, heredibus plerumque relinquendi, ea lege ut ne eam deteriozem reddat, ut canonem solvat, & præstationes publicas serat." Vuy. l. c. p. 169. cf. p. 171. sq. Om Afhændelsen eller Afstaaelsen af Emphyteutens Jordbrug til en Anden, og Nødvendigheden af Grundherrens Samtykke hertil s. Vuy. p. 173-181. 193.

²¹⁾ Efter Buys Mening. p. 200. 201. Ob prædium deterius factum. cf. Nov. Just. 120. c. 8, hvor det udtrykkelig anordnes for geistlige Godfers Forpagtning.

sit Jordbrug til en Anden; m. m. (Vuy. l. c. p. 202-207). Sæete derimod Afhændelsen eller Afstaaelsen med Herrens Minde, maatte dog ved enhver saadan Forandring, hvor Jordbruget ikke gik over, ved Arvegang eller Testamente, til en Slægtning, (Vuy p. 193) erlægges en Indfæstning eller Kienndelse til Herren, (laudemium), hvis Størrelse, dersom den ikke var bestemt i den oprindelige Contract, eller Fæstebrevet, Justinian fastsatte til $\frac{1}{6}$ af Jordens Værdi eller Vurdering; for „at ikke Herren, fristet af Sierrighed, skulde i saadanne Tilfælde kræve en alt for urimelig Pengesum.“²²⁾

Da man imidlertid finder, at dette Slags Arvefæste ogsaa kunde stiftes paa visse Aar eller en bestemt Tid, og da man finder det bestaaende, som Giensstand for den romerske Lovgivning under og efter Keiser Justinians Tid, eller samtidig med Colonatet: viser dette os saa meget tydeligere, at vi i dette og i Emphyteusen have to forskellige Landbosforhold. Det sidste fremtræder overhovedet som en, ved flere Lovgivninger ordnet arvelig Forpagtning, hvori det vel synes, at man, med Hensyn til Fæstereis eller Forpagterens Stilling, stundom har søgt at sætte denne paa en fastere og sikkere Fod. Man har derved formodentlig tillige tænkt paa, at drage større Fordeel af Statsgodset og Domainerne ved et paa billige Grundfæstninger bygget Fæsteforhold, ved hvilket man ogsaa kunde bringe frie Borgere til at paatage sig offentlige Jorders Dyrkning; hvortil Trangen blev større, efterhaanden som Slavernes Antal aftog. Det vil imidlertid neppe kunne bringes til Klarhed, om og hvor vidt Emphyteusen, som en i sin hele oprindelige Natur fri Overenskomst imellem Grundeieren og Forpagteren, kan have meddeelt noget Stof til Udviklingen af Colonatforholdet, hvilket Elementerne til den frie og den meer

²²⁾ Lex 3 C. Just. de jure emphyteut. (IV. 66).

eller mindre trælbundne Landboe eller Bøndestand, i det mindste stærkt ere blandede; og det saaledes, at Overbægten allerede betydeligt synes at helde til den sidste Side.

Vi finde nemlig i det romerske Keiserdømme, i det mindste fra Constantin (1ste Halvdeel af det 4de Aarhundrede) indtil under og efter Justinian (i den første Halvdeel og mod Enden af det 6te Aarhundrede)²³) et paa den Tid bestaaende, og vist nok ikke nylig organiseret Landboeforhold, der ei allene i Benævnelser, men i Veskaffenhed, paa det nærmeste stemmer overens med det, som var indført og gjældende hos Frankerne i den Carolingiske Tid, eller endnu tidligere; og som udbredte sig overalt i Tydskland, hvor tydske Folkestammer boede eller indvandrede. Navnene: *Coloni* (*originarii* — *adscriptitii*) *Inquilini*, *Tributarii*, *Censiti*, ere omtrent de samme i den justinianske og i den carolingiske Tid; men, hvad der er vigtigere, (da Navne mangengang beholdes, under meget forandrede Forhold) de romerske Coloner, eller Landboers, Stand viser sig for os næsten aldeles som det samme, med Stavnsbaand (glebæ *adscriptio*) forenede Børnedskab, som vi kende fra Middelalderen og fra nyere Tider. De Coloner, vi her have for Øie, (thi Navnet bruges ogsaa i Almindelighed om Algerdyrkere, Bønder, Landmænd²⁴) udgjorde en egen Folkeclasse, der betragtedes som forskjellige fra Slaverne;

²³) Foruden den Theodosianske Codex, (samlet omt. 438) og den Justinianske Codex, (534) indeholde P. Gregor den Stores Breve, (han døde 604) især I. I. ep. 44, men tillige IV. ep. 21. VIII. 32 og IX. 19, de vigtigste Hovedkilder til Kundskab om Colonatets Retsforhold. Længe før Savigny, har Jac. Gothofredus med udtømmende Flid samlet af Retskilderne Alt hvad der vedkommer Colonerne. (Paratitlon: til lib. V. Cod. Theodos. tit. 9. Den anføres nedenfor efter J. D. Ritters Udg. af Cod. Theod. Lips. 1726. Fol. Tom. I.)

²⁴) Hos Cato, *de re rust. cap. I.* ("de Domino, bono colono, melius emetur") see vi, at Ordet *colonus* paa hans Tid (omt. 150 A. før Chr.)

men, skiondt fribaarne af Stand, dog Trælle af Fødestavnen, eller af den Jord, hvor de vare fødte²⁵). De nævnes oftere i Keiserlovene, i Modsatning til Trælle og Frigivne, som Personer af en anden Stand; Coloner, der vare borttrømte, straffedes med at dommes til Trællegierning, endog til at arbejde i Jern (Gothofredus. l. c. p. 493); et virkeligt Vgteskab, hvilket, efter Romernes Retsbegreber ei kunde gives imellem Trælle, sandt derimod Sted hos Colonerne. Ikke desmindre var Retsbegrebet om Colouernes Frihed vaklende og usikkert; og denne var i ethvert Tilfælde saa indskrænket, at den kun lidet hævede dem over Trældommen. Ligesom de undertiden i Lovene fremstilles som frie Personer, saaledes nævnes de paa andre Steder enten udtrykkelig som *servi*²⁶; eller der siges om dem, at de vare hengivne til et Slags Trældom; at de ikke havde Frihed ved Fødselen; eller de modsættes den Frie, den, som var sin egen Herre (*sui juris*²⁷). De kunde underkastes en lempelig legemlig Revselse af deres Herrer²⁸); og den samme Retsgrundfætning, der gjaaldt om Trællene, at de ingen Ret til Søgemaal havde mod deres Herrer, anvendtes ogsaa i Almindelighed paa Colonerne og

vistnok brugtes om frie Jorbeiere, som enten selv dreve deres Agerbrug, eller forpantede deres Jord til en *colitor* eller *partianus*, imod en bestemt Andeel i Afgrøden. (c. 136). Denne Betydning af *colonus* har ogsaa, som bekendt, vedligeholdt sig hos Romerne længe efter Cato's Tid.

25) "*Licet conditione videantur ingenui, Servi tamen terræ ipsius, cui nati sunt existimentur.*" L. un. Cod. Just. de colonis Thracens. (11. 51.)

26) Novella Valent. 9. 2.

27) Stederne af Justinians Codex ansøres hos Gothofredus. p. 493. At en *Colonus* (eller *inquilinus originalis*) i det 5te Aarh. ogsaa kunde af sin Herre frigives af Borneffabet, ligesom Trællen: sees af det interessante Sted hos Sidonius Apollinarius lib. V. ep. 19. (ed. Paris. 4to. 1609. p. 369. 70.)

28) "*Verberibus modice castigari.*" Gothofredus p. 494; og de der anførte Lovsteder.

deres Husbonder (Patroni). Dog fandt nogle Undtagelser Sted. Colonen kunde klage over denne, naar han enten vilde berøve ham hans Jordbrug, eller vilkaarligen forhøje hans Jordskuld; eller naar en Forbrydelse fra Husbondens Side havde fundet Sted. (Gothofredus. l. c. pag. 495).

Aldeles som Middelalderens Livegne og „Hørige“, vare de romerske Coloner, vi her omtale, saaledes bundne til Jorden eller Fødestavnen, at hverken de, efter eget Godtbefindende, paa længere Tid kunde forlade samme; ikke heller Herren stille dem fra deres Fæstjord, (selv ikke med deres Samtykke), afhænde dem foruden Jorden, eller holde dem tilbage, naar Jorden folgtes. Med denne kunde Herren derimod, naar han vilde, sælge eller stienke dem bort. Dette uoploselige Baand²⁹⁾ imellem Colonerne og Jorden gik over paa deres Efterkommere; og var i den Henseende et fuldstændigt Stavnsbaand og Livegenskab. Forlod en Colonus uden Patronens Vinde sin Jord, kunde denne vindicere ham, hvor og i hvilken Stilling han end fandtes; selv om han var ordineret til Geistlig uden Jorddrottens Samtykke. Dog befriede den biskoppelige Værdighed en Colonus fra hans Bornebøforhold; og en senere Lov af Keiser Justinian formildede tidligere Anordninger derhen, at en Colonus kunde i sin Hjemstavn ordineres, ogsaa uden Herrens Samtykke; men maatte da fremdeles vedblive at svare sin Skuld af Jorden³⁰⁾.

Unegteligen kunde det ved adskillige af Keiserens Anordninger om Colonerne synes, at saavel Hensyn til Humanitet, som til Statens Velfærd, havde diceret dem; eller at de gik ud paa at begrunde et saadant Forhold imellem Jorddrotten

²⁹⁾ “Apud dominos suos remanere semper debebant (l. 12. Cod. Just. de agricolis) & quodam aternitatis iure lex eos detinebat.” Gothofredus. l. c. pag. 494.

³⁰⁾ Nov. Just. 123. c. 17. jvf. Savigny l. c. S. 287.

og Landboen, der baade kunde fremme Algerdyrkningens Flor, og betrygge Colonerne, hertil uundværlige og talrige Stand mod haard og vilkaarlig Behandling. Ved at sammenligne forskellige af de forekommende Lovsteder, tidligere og sildigere, maa det imidlertid snart falde i Øinene, at Statsønsyn til Algerbrugets Fremme, til Skatternes Inddrivning, maa skee ogsaa til Hærens Recruitering, nærmest have ligget til Grund for Lovgivernes Bestemmelser; og at de egentlige Humanitets-Ønsyn traadte i Baggrunden for hine, saasnart Collision opstod. Lovene forbød strengt, at afhænde nogen Jordbesiddelse foruden de Coloner, som havde den i Brug; ethvert saadant Salg af Grundeieren, enhver Overdragelse af en Landbo til Andre, uden at Fæstejorden, som han dyrkede, udeelt medfulgte³¹⁾, var ugyldig, og medførte Kjøbesummens Tab. Derimod tillod en Anordning af Valentinian III. at bytte een Landbo bort for en anden³²⁾; ligeledes var det en Jorddrot, der eiede flere Godser, hvoraf eet havde formange, et andet for saa Coloner, tilladt at forflytte de overflødige fra det ene Gods til det andet; men med den Forskrift, at en saadan Omflytning da for Fremtiden blev uforanderlig. Det var ved saadanne Leiligheder, saa lidt som ved Deling af et Arvegods, Jorddrotten tilladt, at stille Ægtefæller, Forældre og Børn, eller Slægtninge fra hverandre. Men ved disse og flere Lovbestemmelser, der sikrede Colonerne for at behandles af Patronen ganske som Trælle, var det dog egentlig Statens Tarv, Ønsyn til Algerbruget og Jordskyldens betryggede og

³¹⁾ En Forordning, L. 7. Cod. Just. de agric. (XI. 47) forbød udtrykkelig, for et Syns Skyld at sælge et ubetydeligt Stykke Jord med en Colonus, i Stedet for at afhænde den hele Gaard. Salget var ligesuldt ugyldigt.

³²⁾ Denne er dog ikke optaget i Justinians Codex; som Savigny bemærker S. 288.

uforanderlige Jbelse, man fortrinligen har havt for Die. Til-
 ladelsen, at ombytte en Landbo for en anden, uden at deres
 Samtykke gøres til Betingelse — Bestemmelsen at kunne om-
 sætte Coloner fra eet Gods til et andet — Eetheden, hvormed en
 Jorddrot (som der menes) kunde stille Colonen fra Jorden, naar
 det gjaaldt om at stille en Recrut for Hæren — adskillige Lovbestem-
 melser, i Henseende til Colonatetsforholdets Oprindelse ved Fod-
 selen (s. Gr. om Børnens Delling, naar begge Forældre
 vare Coloner, men i forskjellige Herrerens Tjeneste)³³: i alt
 dette forekommer mere af en Liighed med det sildigere euro-
 pæiske Børnedsforhold eller Livegenskab, end Hensyn til Co-
 lonernes borgerlige og Familieforhold. Man finder ogsaa
 Exempel paa, at Lovens Indskrænkninger i Jorddrottens
 Raadighed over sine Coloner, netop med specielt Hensyn til
 Agerdyrkingens Tarv, udstrækkes til hans Raadighed
 over sine Slaver, hvilken, som bekendt, i øvrigt var uindskræn-
 ket nok. En Lov forbyder saaledes, ikke allene at sælge Colonerne,
 uden Jorddelendommen, men ligeledes de til Landbrug anvendte
 og skattepligtige Trælle³⁴. Den fuldkommen lige Stilling,
 som Loven i dette Tilfælde tillægger Coloner og Trælle, er
 vist nok et yderligere Bevis paa, at de første, ligesaa lidt
 som de sidste, havde noget Slags egen og reel Ret til Jorden,
 som de dyrkede; mere tvivlsomt er det, om Humanitet og

³³) Lovgivningen herom var meget vakkende. Snart bød den, at Moderens Herre skulde have en Trediedeel af Børnene (Cod. Theod. V. 10.); snart at de skulde tilhøre ham alle. (Cod. Just. XI. 53). Endelig befales der et andet Sted: at Børnene skulde deles lige imellem Faderens og Moderens dominus; var deres Tal ulige, skulde det større Antal tilfalde Moderens Herre. (Nov. 162. c. 3. Nov. 156.) jvf. Savigny S. 279 og 277.

³⁴) L. 7. Cod. Just. de agric. (XI. 47.) "Quemadmodum originarios absque terra, ita rusticos censitosque servos vendi omnifariam non licebit." jvf. Savigny. l. c. S. 290.

Skaansomhed, efter Savignys Mening, have været medvirkende Motiver til dette Lovbud.

Den berømte Retslærde, som vi skylde den første fuldstændigere Udvikling af Colonatsforholdet, efterat Gothofredus havde samlet Materialierne dertil, har selv erkendt og antaget: at der, hvor Statens Tarv, som gjorde Colonens uadskillelige Forbindelse med Jorden ønskelig, overveiedes af en højere Statsinteresse, som netop kunde fordre Landboens Vortfjernelse fra hans Fæstjord, der forlod man uden Betænkning Lovgivningens almindelige Forskrift; og vist nok uden Hensyn til, om Colonen dermed var tilfreds, eller ikke. Talen er her nemlig om Krigshærens Recruitering; ved hvilken man, som der menes, ikke tog i Betænkning, at lade Grundeierne opfylde den dem paaliggende Forpligtelse, at stille et vist Antal Soldater, i Forhold til deres Jordeiendoms Størrelse³⁵⁾, ved at udtage dem blandt deres Fæstebønder eller Coloner. Saaledes i det mindste har Savigny (S. 291) betragtet og fremstillet Sagen; og efter ham andre Retslærde³⁶⁾. Vi maae tilstaae, at det synes vanskeligt at fatte, hvorledes Gods-eierne skulde kunne efterkomme hiin Skyldighed anderledes, end ved Anvendelsen af deres Coloner; da egentlige Trælle ogsaa hos Romerne hverken bleve udskrevne eller antagne til Krigstjeneste. Imidlertid maa Eftersyn og Sammenligning af flere Anordninger i Keiserlovene gøre os ganske tvivlsomme i denne Sag; og vi finde adskillige saadanne, der aldeles udelukke Colonerne, ikke blot fra alle borgerlige Værespøster, Embeder og Bestillinger³⁷⁾; men endog fra den ringeste Plads i

³⁵⁾ Cod. Theod. VII. tit. 13. l. 5. Jvf. Stedet hos Vegetius, de re militari. I. c. 7.

³⁶⁾ For Ex. Ferd. Walter Gesch. des Röm. Rechts bis Justinian. 1840. S. 421.

³⁷⁾ Cod. Just. Lib. II. tit. 67. lex 1.

Krigstienesten³⁸⁾; og i den Henseende sætte dem ganske ved Siden af Trællene³⁹⁾. De maatte ligesaa lidt frivilligen antages, som tvinges til at gaae ind i Hæren⁴⁰⁾. Vare de, ved Ubefiendtskab med deres Stand, komne ind i en eller anden borgerlig Bestilling, eller ved Vensældighed af vedkommende Embedsmænd i Krigsstyrelsen (*conniventia militaris officii*) optagne i Krigerstanden, skulde de hjemsendes til deres vante Syssel og Jordbrug⁴¹⁾. Disse Lovbud lade ikke mindste Tvivl tilbage om deres Fortolkning; den eneste Bemærkning, som derved kunde gøres, var den, at da nogle af dem udtrykkelig nævne Coloner fra de keiserlige Patrimonial-

38) "*Colonos nulla ratione ad ullum, quamvis humilioris militiæ locum sinimus admitti . . . quia in hac parte & dominorum juri & publicæ consulimus honestati.*" Cod. Just. II. tit. 67. lex 1. Jvf. Lovstedet Cod. Just. XII. 44. lex 1. "*Nullus tyro vagus, aut veteranus, aut censibus obnoxius, ad militiam accedat.*" (Valens og Valentinian. e. Chr. 380).

39) "*Servi atque Coloni, & eorum filii vel nepotes, vel quicumque de possessionibus nostris clanculo ad officia convolaverint diversa, redantur, etiam si armatae habuerint sacramenta militiæ.*" &c. Cod. Just. XI. Tit. 66. l. 3. Jvf. ogsaa Cod. Theod. VII. tit. 13. l. 8. hvor Udtrykket: "*tracta de ergastulis nomina*", efter Gothofreds Mening, i Følge Tertens foregaaende Nedsætning til *Servi*, maa forståes om *ergastula liberorum*; og disse: „non alia sunt quam *coloni divitum*, qui suis facultatibus evoluti a divitibus suscepti, etsi ingenui, in servos propemodum vertebantur." Her forbyder altså Loven, (Gratian og Theodos. 380) at stille Coloni som Rekrutter, saa lidt som Trælle. I et andet Lovsted (Nov. Theodos. 44. a. 440.) betegnes derimod Krigstieneste udtrykkelig som en Straf for den *Colonus*, m. fl. a. der har slikt en Deserteur.

40) "*Cura pervigili observari debet — ne coloni, vel aut ultro se offerentes ad militiam suscipiantur armatam, aut cogantur inviti.*" Cod. J. XII. tit. 34. lex. 12. (Arcadius og Honorius).

41) Ad munera patriæ, vel agrorum cultus — revocantur. Cod. J. XI. tit. 63. lex 1. (Valentinian. Theodos. og Arcadius). Omtrænt af samme Indhold er Forordningen i Cod. Just. XI. 62. l. 4. (Gratian. Valent. & Theod.)

gødsfer, lod det sig maaskee antage, at det allene var disse, man ikke vilde have bortdraget fra deres Agerbrug, til Skade for den keiserlige Fiscus. Men da der igjen paa andre Steder nævnes Coloner i Almindelighed, synes en saadan Indskrænkning kun at være svagt begrundet. Den ovenansførte navn kundige Retslærde fremstiller ogsaa sin Mening eller Formodning⁴²⁾ uden udtryffeligt Understøttelse af et eneste Lovsted. Jeg holder det imidlertid for sandsynligt nok, at de ovenansførte gjentagne Unordninger selv antyde deres Foranledning og Fornødenhed ved hyppige Overtrædelser af en ældre almindelig Retsvedtægt; og at saaledes mueligen det hele Forhold reducerer sig til, at Godsherrernes Vane, at stille Coloner som Recruter (og det maaskee oftest saadanne, som de hellere vilde undvære, end beholde), var en lovstridig Misbrug, der var kommen i Svang ved Gstergiveness eller Bestikkelighed af Mynstringsherrerne⁴³⁾. At i det mindste Coloner i Nødens Tid ikke have været agtede for ringe til at fægte med Fribaarne i Hæren, kunne vi saameget mindre tvivle om, da endog Trælle i en saadan Tid opfordres dertil, under Lovte om Frihed. (*Cod. Theod.* VIII. tit. 13. l. 16 ann. 406). Om man nu vil antage, at de keiserlige Forordninger, der meer end een gang gjentage Forbudet mod Colonerne's Udskrivning eller Antagelse som Recruter, skulle betragtes som en Lovgivning i Fordeel af deres Stand og Vilkaar, sigtende til

⁴²⁾ „Da keine Sklaven angenommen wurden, so war ohne allen Zweifel hauptsächlich darauf gerechnet, daß die Gutsherrn ihre Colonen als Recruten stellen würden.“ l. c. S. 291.

⁴³⁾ S. det ovenansførte Sted hos Vegetius, hvor han klager over den Skade, Krigshæren har taget ved slet og stodesløs Recruterings: „dum honestiores quique civilia sectantur officia; dum possessoribus indicti tirones per gratiam aut dissimulationem probantur, talesque sociantur armis, quales domini habere fastidiunt.“

at befrie dem for en ulovlig og tvungen Værnepligt; eller den skal udlægges som et Vidnesbyrd om, at Staten i Almindelighed ikke anfaae dem som værdige eller personlig qualificerede til at indtræde i Krigerstanden: dette maa jeg lade være uafgiort.

Surde vi derimod antage, at i det mindste private Coloner, maaskee i visse Tilfælde eller Perioder, virkelig have kunnet stilles som Soldater, (det være nu ved frivillig Overenskomst, eller uden denne): da kunde der vel heller ikke være Tvivl om at de i saa Fald, efter Savignys Mening, ved at gaae over i Krigstienesten have nydt den Fordeel, at fritages, under deres Tjenestetid, for den, alle Coloner paahvillende personlige Afgift (census)⁴⁴). Denne Afgift maatte, efter den romerske Skattelovgivning, Grundeieren tillige være ansvarlig for, og erlægge den, tilligemed Grundskatten, for alle sine Landboer; men hævdede den iglen, tilligemed den lovbestemte Landgilde eller Fæsteafgift, som Colonerne svarede af deres Jordbrug til Jordbrotten. Denne Landgilde var oprindeligen allevegne bestemt i Korn. Afgift i Penge maatte Grundeieren ikke fordr af Colonerne; og hvor en saadan fandt Sted, synes det at

⁴⁴) Under Constantin den St. og hans Eftersølgere bestode hos Romerne de directe Skatter i en Landsskyld eller Grundskat (capitatio, jugatio) og en personlig Afgift eller Kopskat (census, capitatio humana s. plebeia m. m.). Den første betaltedes udelukkende af Grundeiere, og hvilede aldrig paa nogen Fæster eller Colonus; den anden derimod maatte erlægges af Enhver, Fri eller Ufri, der var af plebeisk eller endnu ringere Stand (saaledes og af Trallene), for saavidt som han ikke var Jordeier, og, som saadan, allerede betalte Grundskat. Jordeiere betragtedes nemlig, og det allerede under de første kristelige Keisere, uden Hensyn til deres øvrige Fødselsfortrin eller Rang, som en egen hæderlig Stand (possessores), havet over andre Plebeiere, der ikke vare Grundeiere (s. Gr. Coloner). Jvf. Savigny über den röm. Colonat. Zeitschr. f. gesch. Rechtsw. VI. p. 300—302; über die römische Steuerverfass. ib. p. 325—334.

have været Undtagelser, grundede paa gammel Overenskomst eller Vedtægt. Men saadan Vedtægt galdt overhovedet ogsaa for Colonerne's Jordskyld, hvilken Jorddrotten under intet Paaflud (heller ikke paa Grund af Jordforbedring) maatte forhøje. Deri vare de, i øvrigt Colonerne lidet begunstigende romerske Love mere i Fordeel af disse; hvilket ogsaa kan sees deraf, at et af de saa Tilfælde, hvori et privat Sogsmaal af en Colonus med hans Jorddrot kunde finde Sted, var dette, naar den sidste vilde forhøje Landgilden⁴⁵).

I det Hele finde vi saaledes de romerske Coloner i en Tilstand, der vel ikke satte dem aldeles i den personlige Trældoms Forhold til Herren; heller ikke berøvede dem enhver borgerlig Rettighed, som tilkom Fribaarne, f. Ex. den, at erhverve og eie egen Formue, peculium; skøndt uden at kunne med fuld Frihed disponere over samme, i Mangel af Arvinger. Ikke desmindre finde vi dog denne deres Tilstand saaledes, at den knyttede dem uopløseligt til Fæstejorden, eller — for at bruge et Udtryk, hentet fra vore egne ældre Landboforhold — gjorde dem til stavnsbundne Borne. Paa dette Baand, og de øvrige, ovenfor berørte Indskrænkninger nær, kunde de vel ogsaa betragtes som et Slags uopsigelige Arvesætere⁴⁶), der, for egen Regning, imod en usoranderligt fastsat Canon eller Jordskyld, dyrkede deres Fæstejord. Man finder heller ikke Spor til, at Colonerne gjorde noget Slags Høveri til Grundeierens Gods eller Hovedgaard. (Savigny

⁴⁵) Jvf. Savigny. anf. St. S. 284. 292.

⁴⁶) Savigny (S. 307) bruger Udtrykket „erbunterthänige Bauern.“ De forskellige Benævnelser hos Romerne, f. Ex. Originarii, (hiemsfødte, oprindelige Landboer) Adscriptitii, Tributarii, Censiti (Skattepligtige) m. fl. synes dog overhovedet alle kun at have betegnet een og samme Folkeclasse; hvilket endog udtrykkeligt i et Lovsted (L. XIII. pr. Cod. Just. de Agric.) bemærkes. Jvf. Savigny. l. c. p. 308.

p. 306). De Benævnelser, som tillagdes dem i den Tid's alder, vi her have for *Vie*, vare deels (s. Gr. *Coloni, rustici*) allerede fra gammel Tid af brugelige hos Romerne, skøndt tildeels med noget forskellige Standsvilkaar hos vedkommende Jordbrugere; deels vare de saadanne (s. Gr. *originarii, tributarii, inquilini*) der i Keisertiden vare opkomne, eller anvendte paa den her omhandlede Klasse af Agerdykere, og vedligeholdt sig under de samme eller lignende Forhold i Middelalderen. At disse Forhold i den romerske Keiserstats sildigere Periode, navnlig fra det 4de til Slutningen af 6te Aarhundrede, ogsaa have omtrent samme blandede Charakter, som de frankiske og andre tyske Coloners Standsvilkaar i det 8de og 9de Aarhundrede: vil ved en Sammenligning med den forhen meddeelte Skildring af samme blive tydeligt.

Den berømte Forfatter, hvis Spor i Udviklingen af Colonatets Retsforhold vi tildeels have fulgt, antager imidlertid ei allene, at Colonerne udgjorde en Mellemstand imellem Frie og Trælle; men at man uden Tvivl, naar Talen var om deres borgerlige Stand, i Folge de i Justinians Tid gjældende Lovbestemmelser og Retsgrundsetninger, maatte tillægge dem *Civitet*, eller fuldstændig romersk Borgerret. (S. 306. 307.) Dette beroer dog uden Tvivl ganske paa, om man vil betragte Colonerne som *Fribaarne*, eller ikke; og da det første vel i sig selv er det Rette, maae vi for saavidt ogsaa give Savignys Mening Medhold. Men, saavidt vi tør ytre os om en saa stor Retslærds kritiske Undersøgelser af denne Materie, maae vi dog nære nogen Tvivl, om der ikke i dette Punkt er indløbet en Unøjagtighed i hans Fremstilling. Han nævner (S. 307. i den tilføiede Note 1.) den i Institutionen bibeholdt gamle Classification af de fribaarne Romere (nemlig i *Cives, peregrini* og *latini*). Denne gamle

Inddeling omtales vel i Justinians Institutioner; men den „bis beholdes“ ei; den omhandles tværtimod som ophævet af Keiseren, ligesom den hele Forskiel imellem Fribaarne og Frigivne⁴⁷⁾. Ogsaa hos os selv har den lærde Forfatter af det første danske System i Romerretten omtalt de romerske Coloni, som „en talrig Classe af Liv egne Fæstebønder i et særegent personligt Forhold“⁴⁸⁾. Havde dette Forhold ved en sikker og fuldstændig speciel Oplysning om Colonerne's Stilling og Tilstand som Fæstere, ligget fuldkommen klart for Dagen i de romerske Retskilder eller andre Monumenter: vilde dette uden Tvivl ogsaa endnu nærmere have belyst Overensstemmelsen imellem det romerske Colonat og Middelalderens „Hørrighed“ eller Børnedskab. Vi kunne vel allerede nu antage det som afgjort, at Grundtrækkene paa begge Tidspunkter have været de selvsamme; nemlig et Standsforhold, hvori en oprindelig personlig Frihed, grundet paa fribaaren Fødsel, blandede sig med den afhængige Stilling, som det uopløselige Fæsteforhold frembragte; og saaledes efterhaanden, ved Udartning af ældre Institutioner, udviklede et Slags nyere Trældomsforhold i Livegenkab og Stavnsbaand. Men vi savne bl. a. ligesaa vel hos Romerne, som i Middelalderen, disse Institutioners Oprindelsehistorie. Hvorledes overhovedet Colonerne's mellemste Landboclasse, hvilken man i Barros og Columellas Tid, endnu slet ikke kendte, er opkommen hos Romerne: lære vi slet ikke af de Retskilder, hvoraf deres borgerlige Stilling i en vis Periode derimod bliver os temmelig tydelig. Savigny har erkendt, at den historiske Side af dette Retsforhold netop er den dunkelste; og har holdt sig til en Sammenstilling

⁴⁷⁾ Institutiones Just. Lib. I. tit V. 3. jvf. Nov. 7. præf. c. 1. 5; og
F. Walter Gesch. des röm. Rechts. S 422.

⁴⁸⁾ P. G. Bang Læreb. i den rom. priv. Ret. I. 187.

af enkelte Træk og Hypotheser, hvoraf dog hverken sikre eller universelle Slutninger kunne uledes.

Det synes overhovedet nødvendigt, at en dybere Undersøgelse af Keiserlovene og de saa øvrige historiske Kilder, som vedrøre denne Gienstand, nøiere end hidtil maatte afgjøre, hvad der tilhører forskellige Perioder og Tidsmomenter, og om der gaves Modificationer i de romerske Coloner's Stand, eller disse overhovedet kun udgjorde een udeelt Klasse. — Saameget maa i det mindste være os indlysende, at Colonatet i dets sildigere Skikkelse har dannet sig efterhaanden; og at man, som det synes, ikke ret har bemærket dets hele Indflydelse i Statens Organisme, før det havde vundet en fast Grundvold, saaledes at Keiserlovene, der omfattet skulde jævne og ordne alle Forhold, fandt endel stridige Elementer at forene. Det forekommer os derfor, at forskellige Keiseres Anordninger stundom modsigte hinanden; i det nogle synes at have taget mere Hensyn til Institutionens Nytte for Staten, andre mere til Colonerne's personlige Stilling og levende Rettigheder. Ja, som vi ovenfor have seet, betragter Loven denne Stilling undertiden endog som en Straf; og en anden Lov tillægger Enhver, der anholdt og angav fore eller forskille Tiggere, at maatte besidde og beholde Herreret over saadanne Personer, som sine Coloner⁴⁹⁾.

Det vil derfor ogsaa være forgievet at ulede det romerske Colonat's forhold af nogensomhelst enkelt Grund eller Kilde allene; men samtlige Tidernes Præg og historiske Phænomener maae overskues, dersom man vil danne sig et, om ikke fuldkommen klart, dog sandsynligt Billede. Noget Lys kaster ogsaa den Maade, hvorpaa Colonat's forhold kunde opstaae for Individet (ved Fødsel, Hævd, eller frivillig Contract) paa hele

⁴⁹⁾ Cod. Just. lib. XI. tit. 25. de mendicantibus validis.

Standens Tilblivelse; i det mindste oplyses her den fuldkomne Overeensstemmelse med de Oprindelsesmaader, der angives for Middelalderens Borne, eller „Svige“ og Livegne, hos Franskerne og i Tydskland. Tiden for Colonatets Oprindelse er vel ikke mindre uvis; men da der (som Savigny bemærker, S. 307) ikke er Tale om en saadan Stand i Justinians Institutioner, og dette upaatvivlelig kun af den Grund, at den, som et uddannet Retsforhold, heller ikke har forekommet i Gajus' Institutioner (omtr. 150 e. Shr.): kunde man deraf vel ikke uden Rimelighed slutte, at det her omhandlede Colonatets Alder ikke stiger op til Midten af det andet Aarhundrede. Men herved forstaae vi da egentlig Colonatet, saaledes som det findes levgrundet i de Theodosianske og Justinianske Lovsamlinger. Det kan endnu tidligere have været til i flere af dets Dele, baade Byrder og Rettigheder, ved Bane eller Hævd, som Keiserlovene først gav den rettlige Gyldighed. Den Maade, paa hvilken frie Clienter hos Romerne af deres Patroner fik Jord til Dyrkning, eller Frigivne, yndede Slaver, Veteraner, overvundne Landes Indbyggere⁵⁰⁾ m. fl., til forskellige Tider og under forskellige Vilkaar, snart som Gave eller Belønning, snart som Straf, fik eller paanødtes Jord til Dyrkning: dette og mere kan have stødt sammen, for at gjøre den ældre frie „Colonus“, den oprindelige Landbo, saaledes som han forefindes hos Varro, til en efterhaanden meer og mere synkende, afhængig og nedtrykt Jordbruger. En mærkelig Oplysning

⁵⁰⁾ I en for ikke længe siden opdaget Forordning af Honorius og Theodosius (a. 409, hørende til Cod. Theodos. 5. tit. 4. c. 3.) tillades det romerske Gods-ciere (maaskee dog kun saadanne, der havde deltaget i Krigen) at lade sig anvise Jordbrugere af Scyrernes overvundne Nation; hvilke de da kunde forflytte til deres Gods, hvor Arbeidere behøvedes, og beholde dem som Coloner, (men kun i visse Provindser); dog maatte de under ingen Betingelse gjøre dem til Trælle. (Savigny. l. c. p. 317. 318.)

om en enkelt hertil medvirkende Grund, og overhovedet om det sldligere Colonats Opkomst, finde vi hos en Kirkeskribent *Salvianus*, fra Midten af det 5te Aarhundrede. Denne Forfatter opregner Folgerne af Grundskattens trykkende Virkninger paa de frie, men fattige Jordbrugere; nemlig, at Nogle gaved sig under de Riges Værn, overlode dem Eiendomsretten til deres Gaarde, og dyrkede disse som Forpagtere; Andre forlode reent deres Siemstav, og den folgte eller gjeldbetyngede Eiendomsjord, for at blive Coloner paa et fremmedt Gods; endnu Andre, hvilke saaledes vare modtagne som frie Indvandrere hos en rig Jorddrot, der misbrugte deres fortrykte og hjælpeløse Stilling, forvandlede til virkelige Trælle⁵¹⁾. Er det vel gaact anderledes til med en stor Mængde af Middelalderens Borne og Livegne? Og har vel ikke en Tilstand, Faderen maatte betragte som taalelig og som en Redning, let kunnet nedarves paa Børnene?⁵²⁾ — Heri kunde man da, giennem Bane, Hævd, og omsider Vedtægt, finde en virkende Grund til Arveligheden i Colonerne's Stand. I øvrigt kunne vi et andet end antage, at Colonatet i sin Tid ogsaa har havt sit gode Element, ligesom det har havt sine flette Sider. Havde det ikke baade havt naturlige Grunde, og disse havt Fordele, saavel for Staten,

⁵¹⁾ "Quos suscipiunt ut extraneos & alienos, incipiunt habere quasi proprios; quos esse constat ingenuos, vertantur in servos." *Salvianus* de gubernatione dei L. V. c. 8. 9. (Jvf. Savigny p. 314). Baade i 4de og 5te Bog hos *Salvian* forekommer overhovedet meget til at skildre den sørgelige Forfatning i det rom. Rige ved Midten af det 5te Aarh., de fattige Jordeieres ullykkelige Tilstand, som Mange ved Flugt og Opgivelse af Selvstændigheden søgte at undgaae; Skattekrævernes Haardhed; Forvandlingen af frie Jordbrugere til Borne, m m. (*Salviani Massil. Opera. ed. Rittershusii. Norib. 1623. p. 116. 17. 167—183.*)

⁵²⁾ "Sic, ut patres habeant defensionem, perdunt filii hereditatem." *Salvianus. l. c. p. 179.*

som for Grunddelerne og for Jordfæsterne selv: vilde det dog vanskeligen have kunnet naae en saa vid og almindelig Udstrækning. — At nu endelig det romerske Colonat (som Savigny antager S. 319) har været en Institution, der i sin Oprindelse og Udvikling har været ganske uafhængig af de tydske og nordiske Folkesædvs Hørligheds-Forhold (Borstedskab), ville vi vel ei bestride. Derimod turde det være vel endnu et Spørgsmaal, og trænge til dybere Undersøgelse: hvormeget der af det romerske Colonat under Keisertiden, saaledes som dette Landbosforholds Grundtræk ovenfor ere meddeelte, kan være forefundet og optaget af Franker og andre erobrende germaniske Folkesævd i Gallien, i det vestlige og sydlige Lydskland, og flere romerske Provindsfer. Den paafaldende Liighed og Overeensstemmelse imellem begges Former kan ikke undgaae nogen; og den beviser i det mindste, at Colonatet i Oldtiden og Hørligheden i Middelalderen begge have været et Slags historisk nødvendige Overgangsformer i Landbosforfatningen, fra den ældre Fortids simple, til den enkelte Bønde-Families umiddelbare Rødtørftighed indskrænkede Agerdyrking, til et saadant større og kunstigere Jordbrug, hvis Production ikke gif op i Familiernes umiddelbare Fortæring; men ved en stigende Cultur efterhaanden baade afgav et vigtigt Handelsproduct, og dannede de større Jordelendomme, de højere Jordbrugeres Stand. Begges Betydning i en vel organiseret Stat, ligesom begges Overdrivelse, Misbrug og Forsald, naar Grundherren vil ophøre at være Jordbruger, ligger udenfor Berøring paa dette Sted.